

ZSUBRITS ATTILA

Az óvodáskorú gyerekek közeli kapcsolatai

A tanulmányban az óvodások közeli kapcsolatrendszerének az elemzésére kerül sor. A korai kötődésemélet tárgyalása mellett az óvodáskori kapcsolatokban azonosítható lényeges jellemzőket érintjük. Ezt követően egy kapcsolódó empirikus vizsgálatnak az eredményét ismerhetjük meg. A feltárt adatok alapján pontosabb képet kaphatunk a 4 és 7 éves korú kisgyerekek érzelmi kapcsolati szerveződésének fontosabb ismérveiről, valamint a felnőttekhez és a gyerektársakhoz fűződő ragaszkodásuk összetevőiről. Az írásban felsorolt adatok, elemzések, a rajzvizsgálattal megismert kutatási eredmények, illetve a megfogalmazott következtetések az óvodai érzelmi nevelés területéhez nyújtanak továbbgondolásra érdemes megállapításokat, valamint további empirikus vizsgálatok elvégzéséhez kiindulási támpontokat.

„Az óvodás korú gyerekek világban való tájékozódása [...] az élménygondolkodás fonalán halad. ... bármely élménymaradvány akár helyrajzi, akár időbeli, akár társas kapcsolatra utaló tájékozódási támpont. S ha a gyerek ezek segítségével eligazodik a környezetében, ezt annak tulajdoníthatjuk, hogy a támpontok, bár nem állnak össze rendszerré, élményhátterük révén érvényes tapasztalást őriznek.”
(Méri Ferenc)

Bevezetés

Személyiségünk más emberekkel szerveződött kapcsolatok rendszerében fejlődik. A fokozatosan bővülő szociális hálózaton belül különös jelentőséggel bírnak a hozzánk legközelebb álló személyek. A fontos emberekkel létrejött kapcsolatok rendszert képeznek, és fontosságukat tekintve rangsorolhatók. A szerveződő hierarchikus kötődésrendszer csúcán az elsődleges kötődési személy, az édesanya helyezkedik el, akivel olyan alapvető összetartozási élményeket élünk át, amely tapasztalatok sorsdöntő jelentőségűek személyiségünk fejlődésében, önmagunkhoz és a külvilághoz fűződő viszonyulásunkban.

A személyiségfejlődés menetében az aktuálisan körvonalazható közeli kapcsolatrendszer szereplőinek számában, az egyes személyekhez fűződő kapcsolódások tartalmi összetevőiben az általánosítható megállapítások (Rutter 1989) ellenére találkozhatunk olyan aspektusokkal, amely alapján részletezhető eltérések tapasztalhatók (Zsolnai 2001; Zsubrits 2012). Így beszélhetünk a kötődési kapcsolatok motívumainak és érzelmeinek a változásairól is.

Az egyes személyekhez fűződő társulási igényeknek a megjelenésén túl a közeli kapcsolati rendszer létezése olyan további szükségletnek az érvényesülését eredményezi, melynek fenntartása, a kötődési rendszerhez való ragaszkodás az életkorral adódó szociális fejlődési hatásokkal együttesen meghatározó viselkedéshez vezet.

A kötődések láthatatlan erőként tartanak össze bennünket. A kötődés hiánya hozza felszínre annak létezését. A legfontosabb emberekkel való együttélésünk annyira magától értetődő módon van jelen az életünkben, hogy azokról legtöbbször csak akkor veszünk tudomást, ha közülük valakivel megszűnik a kapcsolatunk.

A szülőkhöz fűződő relációban – a kötődési szükséglet megtalálásán túl – a fejlődéssel további igények jelennek meg. A testvérkapcsolatokban, a barátságokban vagy a serdülőkori szerelmi kapcsolatokban ugyancsak felfedezhetők olyan további összetevők, amelyekről az általánosíthatóság melletti különbségtevással még árnyaltabb képet kaphatunk.

A kötődés kétirányú folyamatként értelmezhető, ahol a felek kölcsönösen ragaszkodnak egymás iránt. A kisgyerekek felnőttekhez tartozási igényét a megszerzett kötődési képesség váltja fel, amely alapvető összetevőjét alkotja a szociális kompetencia fejlődésének és működésének. Másrészt azonban a szülők kötődési viselkedése is nélkülözhetetlen gyermekük személyiségének egészséges fejlődéséhez. A későbbi kapcsolatok alakulását szintén a résztvevők kölcsönös viszonyulása meghatározó módon formálja.

Az emberi kapcsolatok egyediek, megismételhetetlenek, felcserélhetetlenek, egymással nem helyettesíthetők. A társulásokban különböző mértékű érzelmi, bizalmi, intimitási viszonyulásokat élünk át. A bontakozó kapcsolatok fokozatos erősödése mellett beszélhetünk az összetartozások gyengüléséről is. Közeledési és távolodási törekvések ugyancsak megtalálhatók a kapcsolatok áramlásában.

A fejlődés során a társulások eltérő jelentőséggel bírnak a résztvevők számára. A felnőtté válástól való kezdeti egyoldali függőségi állapotot felváltja a kisgyerekek függetlenedési szándéka. Az önállósodási igény az addigi kapcsolatok átalakulását hozza magával. Ugyanakkor az érzelmi közelségi igény továbbra is megtalálható a családi kapcsolatrendszeren belül és a tágabb szociális világban. A felnőtt–gyerek aszimmetrikus relációt fokozatosan kiegészítik a kortársközi szimmetrikus kapcsolatok.

Társulásainkat a különböző kapcsolati tartalmi elemek között, a jól részletezhető kapcsolati érzelmek is gazdagítják. A változások folyamatosan nyomon követhetők a fordulatokhoz nagyobb életkori periódusok mentén, illetve a gyermekkor időszakában.

Az intrauterin fejlődés nem választható el a születést követő életszakaszoktól, azokkal nagyon szoros kapcsolatban van. A személyiségfejlődés kontinuitásában a legkorábbi tapasztal-

talatok a magzatban emlékrészleteket eredményeznek. A fizikai fogantatással párhuzamosan pszichológiai értelemben vett fogantatásról is beszélhetünk, amely a gyarapodó magzat pszichés változásában realizálható. Ebben az időszakban az édesanya viszonyulása, a fejlődő babájának folyamatos elfogadása, a babájához fűződő egyre erősebb érzelmi ragaszkodás fontos szerepet játszik (Raffai 2000). Ez a folyamat a megszülető kisbaba minél sikeresebb gondozását támogatja. Egy empirikus kutatás eredménye is azt a változást erősítette meg, hogy a rendszeresen érzékelhető magzatmozgásoktól kezdve határozható meg az az időpont, amikor a kismamák számára igazán jelentőssé válik a prenatális kapcsolat (Stocker–Hargitai 2007).

John Bowlby kötődési modellje (1969/1982) részletezi a korai gyermek–anya ragaszkodási kapcsolat komponenseit, de érinti a különböző szintű szülői depriváció konzekvenciáit is. Az érzelmi kötődési viselkedés egy másik személy közelségének a keresését, a kapcsolat fenntartásának a szándékát, valamint a már létrejött kötődés felbomlásának megakadályozására irányuló törekvések összességét jelenti. Az elmélet hangsúlyozza, hogy az újszülött örökletes kötődési hajlammal jön a világra, amelyhez kapcsolódik a kisgyermeket gondozó személy pozitív viszonyulása. A szülő szenzitivitása, elérhetősége, megfelelő válaszkészsége szükséges a csecsemő alapvető biztonság iránti szükségletének a kielégítéséhez, aminek következményeként a gyermekben kialakulhat a szülőhöz fűződő összetartozás érzése és a biztonság átélésének érzése. A nem megfelelő gondozói magatartás, az érzelmi elhanyagolás, vagy az anyától történő végleges elszakadás az anya–gyermek kapcsolat zavarát idézi elő, amely a későbbiekben akár súlyosabb személyiségfejlődési rendellenességhez is vezethet.

Ellenőrizhető vizsgálati helyzetben mért eredmények igazolják, hogy a csecsemők eltérő kötődési típusokba sorolhatók (Main–Solomon 1990). A kisgyerekek édesanyjuktól történő elválasztásra adott reagálása, koherens viselkedési stratégiája alapján megkülönböztethetünk *biztonságosan kötődő*, *bizonytalan elkerülő* és *bizonytalan ambivalens/ellenálló* kötődési mintázatokat. A szeparációs helyzethez történő szélsőségesen ambivalens viszonyulás pedig dezorganizált, inkoherens kötődési viselkedésre utal.

A kötődési mintázatok életkori kontinuitása mellett érvelő kutatási adatok egyértelműen bizonyítják a korai élmények determináló szerepét (Bowlby 2009).

A korai kötődési mintázat és az óvodai, valamint az iskolai évek alatti viselkedés szoros összefüggést mutat, amely korrelációban többek között a szociális hatékonyság és az iskolai teljesítmény területeinek az eltérései mutathatók ki (Vajda–Kósa 2005).

A családi közösségben az édesanyát követően az édesapával, a testvérekkel, a nagyszülőkkel, illetve más, fontossá váló személyekkel létrejött kapcsolatokból építkezhet a gyerekek

közeli kapcsolatrendszere. A primer kötődés mellett a kisgyerekek párhuzamosan több személlyel alakítanak ki kötődési kapcsolatot, amelyek együttesen stabilabbá tehetik a korai együttélést, erősíthetik az egészséges személyiségfejlődés irányát, valamint serkenthetik a külvilághoz történő sikeres alkalmazkodást.

A bölcsődébe járással tovább gyarapodik a gyerekek társas világa. A rendszeres találkozások a gondozókkal, a közösen végzett tevékenységek hozzájárulnak a személyes kapcsolatok erősödéséhez. A felnőttek mellett fokozatosan fontossá válnak a gyerektársak. A kortársak között szövődő rövidebb-hosszabb ideig tartó elköteleződések szintén az együttesen átélt helyzetekben, például a rendszeresen visszatérő játékhelyzetek során formálódnak. Ezek a folyamatok aztán az óvodáskorban tovább erősödnek.

A kapcsolatok szerveződéséről, a szubjektív komponensekről egyre több információhoz juthatunk, mivel a megszerzett kognitív és kommunikációs képességeikkel a gyerekek maguk is hatékonyabban kinyilvánítják az átélt szociális élmények tartalmát.

Az óvodás korú gyerekek közeli kapcsolatrendszere

Az itt bemutatásra kerülő empirikus kutatás fő célkitűzéseként az óvodás korú gyerekek közeli kapcsolatainak a vizsgálatát, az érzelmileg leghangsúlyosabb kapcsolatokban előforduló tartalmi komponensek feltárását jelöltük ki. A gyerekektől kapott információk a közeli kapcsolatrendszerük általánosítható jellemzését eredményezik.

Az alkalmazott vizsgálati eljárás jól igazodik a kisgyerekek életkori igényéhez (Kósáné 2001; Zsolnai 2001; Zsubrits 2011). Meghatározott instrukció alapján azt a feladatot kapták a gyerekek, hogy rajzolják le a számukra legfontosabb embereket, akikkel szoros kapcsolatban állnak, majd a rajzolás követően a perszonális kapcsolati rendszerükbe tartozó személyekhez fűződő ragaszkodásukról részletesebb jellemzést kértünk. A jellemzést explorációs kérdések segítették.

A megkérdezett gyerekek mindkét szülővel együtt élő családokat reprezentálnak. Ugyanakkor a vizsgálat nem vette figyelembe a családi összetételre vonatkozó további részleteket. Ebben az irányban újabb kutatásokat lehet majd elvégezni.

A kiinduló feltételezés szerint a gyerekek közeli kapcsolatrendszere jól körülírható, az egyes személyekhez fűződő viszonyulások jól jellemezhetők. Az összesítő elemzésben nemcsak a szignifikáns személyek kilétének a megállapítására nyílik lehetőség, hanem a kapcsolatokban szerepet játszó érzelmek és motívumok feltárására is.

Az empirikus kutatásra 2012-ben és 2013-ban került sor az alábbi településeken található óvodákban: Sopronban, Kapuváron, Babóton, Szentgotthárdon, Magyarkeresztúron, Budapesten. Itt szeretnék köszönetet mondani azoknak a végzős óvodapedagógus hallgatóknak, akik elvégezték a rajzvizsgálatokat, és a részeredményekkel lehetővé tették a végső összegzést: Kéry Anitának, Pataky Barbarának, Bencze Zsuzsánnának, Varjúné Molnár Katalinnak és Juhász Péternek.

A véletlenszerű mintavétellel nyert adatok 270 kisgyerektől származnak, akiknek az életkora 4-től 7 éves korig terjed. A lányok és a fiúk egymáshoz közelítő arányban szerepeltek (59%-41%).

	Szülőkhöz való kötődésben	Testvérekhez és kortársakhoz való kötődésben
Érzelmek	Szeretet Félelem a szeretet elvesztésétől A kommunikációban kinyilvánított érzelmek Bizalom	Szeretet Jó testvéri érzés Barátság érzése A kommunikációban megjelenő érzelmek

1.táblázat: A leggyakrabban megjelent kötődési érzések

Átlagértékben kifejezve 3–5 fontos személyt jelenítettek meg a gyerekek a rajzokon, jellemzően 1 és 7 szélső értékekkel. A közeli kapcsolati rendszerben az *édesanya* fordult elő legtöbbször, és a legelső helyen leggyakrabban. Nem meglepő az sem, hogy a további fontos kapcsolatok az *édesapával*, a *testvérekkel*, a *kortársakkal*, a *nagyszülőkkel*, a *családi rokon-sághoz tartozó személyekkel* jönnek létre. Egy-egy esetben az *óvónő* és a *babysitter* személye is megjelent. De a szülők és a testvérek után jellemzően a *kortársak* kaptak helyet.

Ahogy a táblázatokból érzékelhető (1–2. táblázat), hasonló tartalmi összetevők alakítják a közeli kapcsolatokat. A gyerekek által megfogalmazott jellemzők részletezik a számukra fontos pozitív és negatív érzelmeket és motívumokat. A kötődési kapcsolat kialakulásához elengedhetetlen a rendszeres találkozás, az interakció minősége, a kommunikációs helyzetek visszatérése, az együttesen végzett tevékenységek ismétlődése. A családi kisközösséget követően az óvodai közösségben is a biztonságot adó körülményeket várják el a gyerekek.

	Gyerek–szülő kapcsolat	Gyerek–gyerek kapcsolat
Motívumok	Személyiség Belső és külső személyiségtulajdonságok Közös tevékenységek (pl. játék, beszélgetés, mesélés) Gondoskodás–nevelés Proszociális viselkedés Érdek	Személyiség Belső és külső személyiségtulajdonságok Gondoskodás Proszocialis viselkedés Tanácsadás Közös tevékenységek Érdek

2.táblázat: Az előforduló kötődési motívumok

A kortársközi kapcsolatok az óvodába járástól kezdve egyre meghatározóbbá válnak. A kisbárátok és a társak melletti különböző mértékű elköteleződések markánsan jellemzik az óvoda világát. Az óvónővel kialakult kapcsolatban ebben az időszakban már egyértelműen megfogalmazódnak a fontosabb szocializációs feladatok: az ismeretközvetítés, a tanácsadás, a tanítás, a segítségadás, valamint helyet kapnak a gondoskodás és a nevelés iránti igények is.

Az óvónők ösztönös és tudatos viselkedésükből adódóan eltérően viszonyulhatnak a gyerekekhez. Ragaszkodásukat befolyásolja a gyerekek iránt keletkezett rokonszenv és ellenszenv mértéke. Az elismerések és az elfogadások mellett az elutasításokban ugyancsak megmutatkozik a pedagógusok különböző attitűdje (Ranschburg 2003).

Az óvónőhöz tartozás érzései között – hasonlóan a szülők felé irányuló érzésekhez – a szeretet, a bizalom, a biztonság érzése és a kommunikációs viselkedésben kifejeződő érzések (pl. öröm, boldogság) fordulnak elő. Jelen vizsgálat eredményeiben például a következő konkrét megfogalmazások hangzottak el: azért fontos számomra az óvónéni, mert „*ő az én óvónéni*”, „*nem parancsol*”, „*szeretem*”, „*sok okosságot tanulok tőle*”.

Következtetések

Óvodáskorban a gyerekek közeli kapcsolatrendszerében a családtagokat követően újabb személyek válnak fontossá. A bölcsődei élethez hasonlóan szorosabb kapcsolat alakul ki a pedagógusokkal, a rendszeresen látott felnőttekkel és a gyerektársakkal.

Az óvodai kapcsolatok szerveződésében a korai családi érzelmi élmények meghatározóak. A korai kötődési mintázati különbség alakítja az egyéni viselkedést. Célzottabb kutatások eredményei azt is bebizonyították, hogy a szülőhöz történő kötődés biztonságának mértéke befolyásolja a kortársakhoz kötődések számát, illetve a barátkozások tartalmát (Inántszy-P.–Máth 2004). A biztonságosan kötődő gyerekek több barátot és gazdagabb szociális eseményt tudnak felsorolni, mint a bizonytalan kötődési mutatókkal jellemezhető gyerekek. De kijelenthető az is, hogy a későbbiekben a korai kötődési mintázathoz igazodó viselkedést a gyerekek viszonyulása és a szülői viszonyulás együttesen képes életben tartani (Vajda–Kósa 2005).

A gyerekek rokonszenvi vonzalmait jellemzően a személyiségtulajdonságok és a pillanatnyi érdekek határozzák meg. Emellett az elköteleződéseket olyan tényezők befolyásolják, mint az ismétlődő találkozások, a közösen átélt élmények, a visszatérő tevékenységek, a kölcsönös viszonyulások. A tartós egymás melletti helyzetek automatikusan előidézhetik a társakhoz történő ragaszkodást.

Az óvodások egymás közötti érzelmi közeledését a pedagógus részéről a következő beállítódások serkentik: a gyerekek eltérő társulási igényeinek tiszteletben tartása, a gyerekek kölcsönös választásainak elfogadása, valamint a kedvező érzelmi légkör biztosítása. Az óvodapedagógusoktól elvárható az is, hogy a szükséges helyzetekben megfelelően illeszkedni tudjanak a kisgyerekek biztonság iránti igényéhez.

A felnőtt az egész csoport felé jelentős érzelmi hatást fejt ki, ugyanakkor az egyes gyerekekhez szintén erősebb kapcsolat fűzheti. Mindazonáltal már ebben az életkorban a kisgyerekek egymással folytatott interakciói, az együtt átélt játéktevékenységek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a vissza-visszatérő események egyre inkább olyan elköteleződéseket eredményezzenek, amelyek a felnőtt–gyerek aszimmetrikus kapcsolat jellegén túlmutatva sokkal intenzívebb, érzelmileg involváltabb viszonyuláshoz vezetnek. Az eltérő szereppozícióból fakadó reagálások mellett az is hozzájárul ehhez, hogy az óvodapedagógus az egész csoport életét kell, hogy irányítsa, és a rendszeres napi események során az egyszerre több kisgyerekekkel folytatott tevékenységek találhatók meg jellemzően, míg a tartósabb egyszemélyes szituációk ennél ritkábban.

Jól látható az is, hogy a családon belüli elsődleges kapcsolati szerveződés tartalmi jellegzetességeit kiegészítik az intézményes élet szereplőivel kialakuló kapcsolatrendszer jellegzetességei. Az intézményes élet sajátossága, a szerepelvárások, az óvoda alapvető funkcióihoz igazodó együttes léttér a formálódó kapcsolatok tartalmát befolyásolja.

A biztonság iránti igény explicit módon történő kifejezése, a kötődési viselkedés megnyilvánulása óvodás korban már kevésbé hangsúlyos. A korábban megszerzett kötődési képesség itt már azt eredményezi, hogy a gyerekek további társulási igényüket érvényesíthetik. Ha jól érzik magukat az óvodai csoportban, akkor a társulási igényüket a közösen végzett tevékenységekben, a kortárskapcsolatokban, az ébredező barátkozásokban, illetve a kisebb csoportokhoz vagy a teljes gyerekcsoporthoz tartozásban élhetik át. Az aktuálisan tetten érhető érzelmi ragaszkodások a tartósabb óvodai együttes élményből táplálkoznak, amelyben a kortársközi interakciók gazdagsága, a gyerektársak közötti kapcsolati intenzitás és a kapcsolatok alakíthatóságának igénye játszik szerepet.

Az egyes tevékenységekben különböző mértékben válhatnak fontossá a felnőttek és a gyerekek. A célirányos szocializációs és nevelési feladatokat a felnőttek látják el, míg a gyerektársak közötti helyzetek más tevékenységek végzésére adnak lehetőséget.

De a családi kapcsolatrendszer sajátosságai ugyancsak hatással lehetnek a következő életszakaszok szociális megnyilvánulásaira. A szülők mellett az elérhető testvérek és a további, családhoz tartozó személyekkel szövődő kapcsolatok lehetőségei szintén formálják a szerveződő közeli kapcsolati hálót, ugyanúgy ahogyan a teljes kisgyermekkor szociális tapasztalatai, a bölcsődébe járás szociális élményei.

A gyerekek bontakozó személyiségének megnyilvánulásai eltérő szociális szokásokhoz vezethetnek. A személyes irányultság, az introvertált és extravertált működésmód különbsége összekapcsolható a közeli kapcsolatrendszer szereplőinek a választásaival, a fontosnak tartott gyerektársak számával, az aktuális óvodai csoportban fontossá váló gyerekek arányával.

Emellett a gyerekek pszichológiai érési-fejlődési sajátosságaihoz igazodó változások a kortársakkal folytatott interakciókban, a csoportosulási szerveződésekben módosulást eredményeznek, amelyek az óvodáskor végére már kifejezettebben érzékelhetők. Ugyancsak az érzelmi-értelmi élet fejlődésével magyarázható az is, hogy a számukra elérhető tudás mentén egyre összetettebb jellemzéssel élhetnek a társulások terén.

A gyerekek sajátos gondolkodásmódja ebben az életkorban az emberi kapcsolatokra vonatkozó tudásszerzési lehetőséget behatárolja. Az érzelmi alapú, intuitív, részleteket felnagyító megközelítésmód, bár jelentősen eltér a felnőttek egészlegességre törekvő, racionális vonalvezetésétől, mégis ebben az életkorban elfogadható világlátást jelenthet. Ahogyan Mérei Ferenc megfogalmazásában olvashatjuk: *„az óvodáskorú gyerekek a világban való tájékozódása [...] az élménygondolkodás fonalán halad. Anyaga: nagy élményegységekből visszamaradt részletek, töredékek, tapasztalásroncsok, amelyek felidézés esetén hol a helyet képviselik, ahol lejátszódnak, hol pedig a részt vevő személyek egymás közötti kapcsolataira, magatartá-*

sára vonatkoznak. Ebben az értelemben lehet bármely élménymaradvány akár helyrajzi, akár időbeli, akár társas kapcsolatra utaló tájékozódási támpont. S ha a gyerek ezek segítségével eligazodik a környezetében, ezt annak tulajdoníthatjuk, hogy a támpontok, bár nem állnak össze rendszerré, élményhátterük révén érvényes tapasztalást őriznek” (Mérei–Binet 1970, 164).

Ezek a részletezhető tényezők tehát mind-mind befolyásolják az óvodások közeli kapcsolatainak érzékelhető szerveződését a gyerekektől származó beszámolók alapján.

A jelen tanulmányban részletezett empirikus kutatásban explorációs rajzvizsgálati módszerhez kapcsolódóan került sor az óvodáskorú gyerekek közeli kapcsolatrendszerének az elemzésére. A 4–7 éves gyerekek átlagosan 3–5 személyhez kötődtek szorosabban. A kötődési hierarchia csúcsán az édesanya fordult elő leggyakrabban, aki után a családtagok következtek. A felnőttek mellett a testvérek és a gyerektársak szintén meghatározó helyet foglaltak el. A megkérdezett óvodások a kortársak szerepét fontosabbnak gondolták, mint az óvónő személyét. Érdekes lenne a későbbiekben azt a kérdést is körüljárni, hogy az óvodapedagógus választásának hátterében, milyen további tényezők húzódnak meg. De a jelen kutatás a családi háttér különböző összetevőinek a befolyásoló szerepét sem tudta érinteni.

A vizsgálatban a kötődési kapcsolatokban szerepet játszó érzéseket és motívumok rendszereztük meg, amely felsorolt eredmények a szakirodalmi megállapításokkal együtt jól érzékeltetik az óvodáskori kapcsolatok tartalmi elemeit és a közeli kapcsolatrendszer alakulását formáló hatásokat.

BIBLIOGRÁFIA

- Bowlby, J. (1969/1982): Attachment and Loss I.vol.: Attachment. New York : Basic Books, 425 p.
- Bowlby, J. (2009): A biztos bázis. Budapest : Animula Kiadó, 151 p.
- Inántsý-Pap Judit – Máth János (2004): A szülőkhez való kötődés és az óvodai társas kapcsolatok. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2004. 59. évf. 2. sz. 215–229. p. [doi: 10.1556/MPSzle.59.2004.2.3](https://doi.org/10.1556/MPSzle.59.2004.2.3)
- Kósáné Ormai Vera (2001): A mi óvodánk. Budapest : OKKER Kiadó, 274 p.
- Mérei Ferenc – V. Binet Ágnes (1970): Gyermeklélektan. Budapest : Gondolat Kiadó, 303 p.

- Main, M. – Solomon, J. (1990): Procedure for Identifying Infants as Disorganized /Disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In: Greenberg, M.T.– Cicchetti, D.– Cummings, E.M.: Attachment in the Preschool Years. Chicago : University of Chicago Press, 121–160. p.
- Raffai Jenő (2000): Megfogantam, tehát vagyok. Párbeszéd a babával az anyaméhben. Budapest : Press Publica Kiadó, 128 p.
- Ranschburg Jenő (2003): Az én és a másik. Budapest : OKKER Kiadó, 136 p.
- Rutter, M (1989): Attachment és a társas kapcsolatok fejlődése. In: *Pszichológia*, 1989. 9. évf. 3. sz. 407–435. p.
- Stocker Andrea – Hargitai Rita (2007): Az anya–magzat kötődés narratív pszichológiai vizsgálata. In: *Pszichológia*, 2007. 27. évf. 3. sz. 239–259. p.
- Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): Neveléslélektan. Budapest : Osiris Kiadó, 564 p.
- Zsolnai Anikó (2001): Kötődés és nevelés. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 78 p.
- Zsubrits Attila (2011): A gyermekkor kötődései. Sopron : NyME Kiadó, 161 p.
- Zsubrits Attila (2012): A kisgyerekek kötődésrendszerének alakulása. In: *Képzés és Gyakorlat*, 2012. 10. évf. 3–4. sz. 102–116. p.

ZSUBRITS, ATTILA

CLOSE RELATIONSHIPS OF CHILDREN AT THE PRESCHOOL AGE

In this paper social relations of children in the preschool age are analysed. The theory of attachment and the main characteristics of the the preschool age close relationships are referred to. Then the results of an empirical research are described. These results demonstrate the close emotional relations of children in the 4 and 7 years, and the main features and components important in people's relationships are established. The findings and the conclusion of the paper serve as a basis for further research.